

Tóth Áron

ÜLEDÉKEK

A FERTŐD-ESZTERHÁZAI ESTERHÁZY-KASTÉLY DÍSZLAKOSZTÁLYAINAK MŰEMLÉKI FELÚJÍTÁSA

„Olyan »szemmunkára« van szükségünk, amely a méltó művel szembesülve alkalomadtán képes arra is rávenni, hogy újra és újra rákérdezzünk archívumok és könyvtárak táplálta tudásunk evidenciáira.”¹

A fertőd-eszterházi Esterházy-kastélyegyüttes – történeti nevén Eszterháza – műemléki felújításai kisebb-nagyobb megszakításokkal 1957 óta folynak. Történetük önálló kötetet érdemelne, hiszen több mint hatvan év beavatkozásainak nyomai látteleként tanúskodnak az örökségvédelem területén a 20. század második felében és az ezredforduló után bekövetkezett szemléletváltásokról.² 2021 és 2022 között a kastélyegyüttes

¹ Rényi András: Tolnay Károly, avagy a művészettörténeti utópia szelleme. In: Rényi András: *Az értelmezés tébolya. Hermeneutikai tanulmányok*. Budapest, 2008. 180. Első megjelenés: *Enigma*, 13. 2006. No 48. 315–328.

² Mivel még az ezirányú forrásanyagot sem gyűjtötték össze, a szakirodalomból nem informálódhatunk az összes felújításról. Itt csak a jelen tanulmányban tárgyalt területek felújításait érintő publikációkat sorolom fel. Kubinszky Mihály – Varga István: A fertői kastély helyreállítása (1957–1960). *Műemlékvédelem*, 5. 1961. 149–162.; Borsa Antal – Filippovits Ferenc: A fertői volt Esterházy-kastély dísztermének freskómentése és fődémcseréje. *Uo.*, 12. 1968. 221–226.; Németh Ferenc: A fertői Esterházy-kastély hasznosítása. *Uo.*, 38. 1994. 78–91.; G. Lászy Judit: Fertőd, Esterházy-kastély. Főépület keleti földszinti és emeleti mosdóinak szondázó kutatása. *Műemlékvédelmi Szemle*, 13, 2003, 2. 24–25.; Novák Judit: Fertőd, Esterházy-kastély. Falképkutatás. *Uo.*, 27–28.; Pintér Attila: Apollón a Nap szekerén, avagy a Napisten palotájának megidézése. A fertői Esterházy-kastély dísztermének mennyezetén lévő falfestmény és a stukkódíszek helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 50. 2006. 177–186. [A továbbiakban: Pintér 2006a.]; Bardoly István: A „falak is szenvednek” – Épület(sorsok) és kutató(sorsok) 1945–1963. *Művészettörténeti Értesítő*, 64. 2015. 76–99. – Az 1957 utáni műemléki felújításokra vonatkozó forrásanyag a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ (MÉM MDK) Tervtárában és Tudományos Irattárában, valamint a fertőd-eszterházi Esterházy-kastélyegyüttest fenntartó Eszterháza Kulturális, Kutató- és Fesztiválközpont Közhasznú Nonprofit Kft. (EK) Adattárában található meg. A MÉM MDK, illetve elődintézményi Tervtára és Tudományos Irattára évekig zárva volt, anyagát azonban megnyitását követően, a restaurálások során folyamatosan kutattuk és felhasználtuk. Terjedelmi korlátok miatt a teljes forrásanyag itt nem közölhető, de a tudományos dokumentáció hivatkozik rá, ld.: Tóth Áron PhD: *Építéstörténeti dokumentáció és műemléki értékelés. Fertőd-Eszterháza, Esterházy-kastélyegyüttes, főépület, középrész*. EK, 2017. május 18. 47–58., 526–535. EK Adattár, EKAd/165-2023.; Ennek a dokumentációnak a kiegészítését ld.: Tóth Áron PhD: *Kiegészítés a 2017-ben Tóth Áron által a fertőd-eszterházi Esterházy-kastélyegyüttes főépülete középrészéről*

főépületének középrészében lévő díszlakosztályok újultak meg, amelyek a földszinti és első emeleti díszterektől, tehát az ún. nyári ebédlőtől és a sala terrenától, valamint az ún. díszebédlőtől és az Apolló-teremtől keletre és nyugatra helyezkednek el. Ez a keleti oldalon a hercegnéi és felette a női fejedelmi vagy ún. Mária Terézia-lakosztályt, a nyugati oldalon meg a hercegi, felette pedig a férfi fejedelmi vagy ún. Albert szász-tescheni hercegi lakosztályt jelenti. A helyreállítási munkálatok egyedül a hercegi lakosztály kínai lakk kabinetjének és a nyári ebédlőbe nyíló előterének falburkolatait és nyílászáróit nem érintették, ezekben a helyiségekben csupán álpadló készült. Felújították továbbá a középrészt koronázó ún. óraszintet és belvederét – amihez új lépcső készült –, a külső dízlépcsőt, valamint a kastély keleti szárnya és a középrésze közötti íves összekötő szárny földszintjét.³

A felújítás koncepcióját tartalmazó tervezési programot a kastélyegyüttest és az Esterházy-kastélymúzeumot üzemeltető Eszterháza Kulturális, Kutató- és Fesztiválközpont Közhasznú Nonprofit Kft. (EK) Tudományos Igazgatósága állította össze.⁴ A kiviteli terveket ez alapján készítették el.⁵ Az EK részéről művészettörténészként jelen sorok írója felügyelte a műemléki felújítás menetét.⁶ A díszlakosztályokban, az

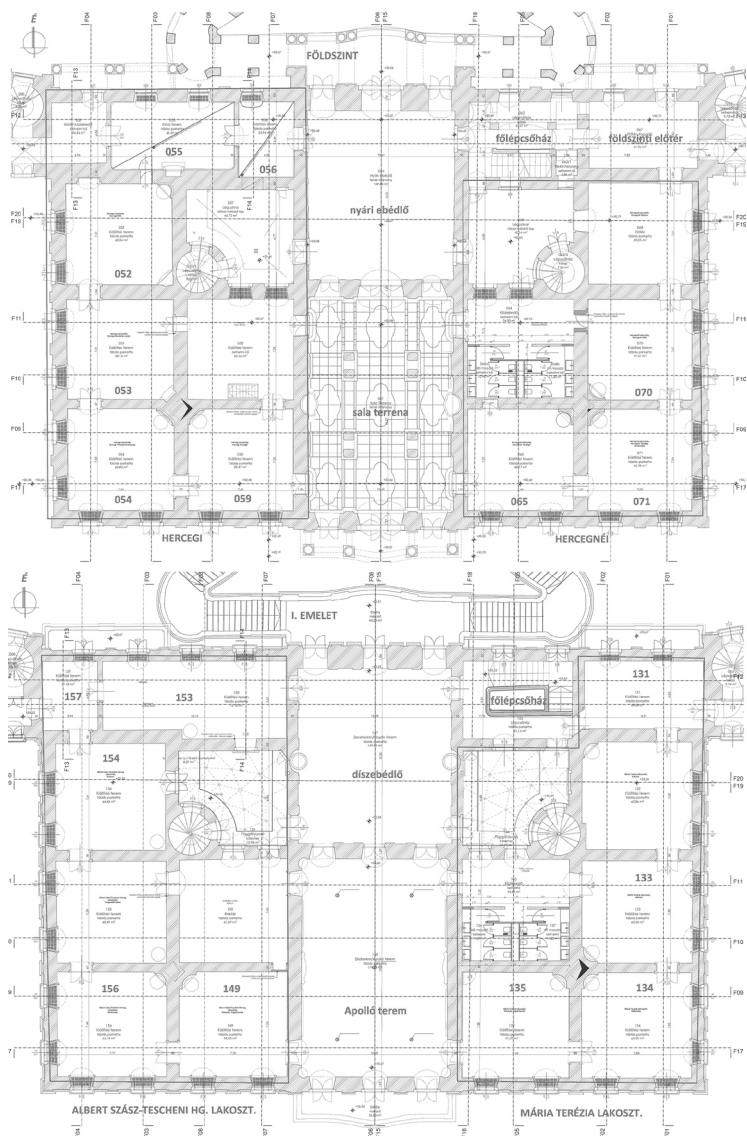
készített Építéstörténeti dokumentáció és műemléki értékleltár Fertőd-Eszterháza, Esterházy kastélyegyüttes, főépület, középrész című dokumentációhoz. Fertőd-Eszterháza, Esterházy-kastélyegyüttes, főépület, keleti íves összekötő szárny, földszint. EK, 2019. szeptember 12. EK Adattár, EKAd/166-2023.

³ Az épület címe: 9431 Fertőd, Joseph Haydn út 2.; helyrajzi száma: 141; műemléki törzsszáma: 3596.; Az európai uniós forrásból finanszírozott Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) keretében megvalósuló projekt címe és azonosítószáma: „A fertődi Esterházy-kastély turisztikai célú fejlesztése”, GINOP - 7.1.1-15-2016-00027.; A felújítást a kastélyegyüttest és az Esterházy-kastélymúzeumot üzemeltető Eszterháza Kulturális, Kutató- és Fesztiválközpont Közhasznú Nonprofit Kft. (EK) rendelte meg. A projektgazda az EK és a NÖF Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. konzorcium volt. A generálkivitelezési munkálatokat a FÉSZ-ZÁÉV Esterházy-kastély Konzorcium végezte.

⁴ Az első tervezési programot 2016-ban állították össze, ld.: Bardi Terézia Anna-Tóth Áron: *A fertőd-eszterházai Esterházy-kastély corps de logis-jának és íves összekötő szárnyainak belső rekonstrukciója és a történeti enteriőrök berendezése. Előzetes tervezési program.* Budapest, 2016. november 7. EK Adattár, EKAd/167-2023. Ezt a 2017-es építéstörténeti dokumentáció és műemléki értékleltár (ld. a 2. jegyzetet), valamint a 2017-ben végzett restaurátori kutatások (ld. 19–22. jegyzetet) alapján egy módosított változat követte. A kiviteli tervek a módosított program alapján készültek el, ld.: Dr. Tóth Áron: *A fertőd-eszterházai Esterházy-kastélyegyüttes főépülete középrészének műemléki felújítása. Előzetes tervezési program.* Budapest, 2017. november 22. EK Adattár, EKAd/168-2023.

⁵ A kiviteli terveket a Kima Studio Kft. 2019-ben készítette el. Az építészeti tervek közül leginkább az óraszint és a belvedere terveit kellett módosítani, de a felújítás egész területén a többi szakághoz is számos fedvénytervet kellett készíteni.

⁶ A felújítás során nyújtott szakmai segítségért köszönetemet fejezem ki Erős Erika restaurálásokért felelős műemléki szakmérnöknek (FÉSZ-ZÁÉV), Józsa Dávid okl. építésmérnöknek és műszaki ellenőrnek (EK), Koch Róbert okl. építésmérnöknek és műszaki ellenőrnek (EK), valamint Veöreös András műemléki szakügintézőnek (Győr-Moson-Sopron Vármegyei Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Építésügyi és Építésfelügyeleti Osztálya) és Bányai Péter művészettörténésznek (Miniszterelnökség, Építészeti, Építésügyi és Örökségvédelmi Helyettes Államtitkárság Építészeti és Műemlékvédelmi Főosztály).

1. Földszinti és I. emeleti alaprajz, 2019. © Kima Studio Kft. 052: hercegi háló; 053: hercegi kandallós szalon; 054: hercegi sarokszalon; 055: kínai lakk kabinet; 056: lakk kabinet előtere; 059: hercegi előszoba; 065: hercegnéi előszoba; 070: hercegnéi háló; 071: hercegnéi sarokszalon; 131: porcelánszoba; 133: Mária Krisztina-szoba; 134: Mária Terézia-háló; 135: Mária Terézia-lakosztály előszobája; 149: Albert szász-tescheni hercegi lakosztály előszobája; 153: Albert szász-tescheni lakosztály északi előtere; 154: Albert szász-tescheni hercegi lakosztály kiállítótér; 156: Albert szász-tescheni háló; 157: közlekedő.

óraszinten és a belvederében a kastélymúzeum új állandó kiállítása 2023 nyarán nyílt meg.⁷ Ebben a beszámolóban ezeknek a kiállítási tereknek a felújítását ismertetem.

Eszterházán a műemléki helyreállítások nehézsége a kastély fordulatokban bővelkedő történetéből következik. Már a jelenlegi középírszbe foglalt kastélymag is több periódusban épült, majd, amikor 1762-től „Pompakedvelő” Esterházy Miklós herceg kiépíttette a teljes kastélykomplexumot, mintegy negyedszázad alatt ismét több fázis követte egymást, a 19. század végén pedig a millenniumra újították fel az épületet.⁸ A II. világháború végén a környékbeli lakosság és a megszálló szovjet csapatok kifosztották a kastélyt és az enteriőrök nagy részét elpusztították. Az államosítás után a középírszt annyira elhanyagolták, hogy a dísztereket egyenesen terménytárolásra használták.⁹

A műemléki helyreállítások 1957-től 1983-ig több szakaszban folytak. A díszlakosztályokban az eredeti térszerkezetből csak a déli, park felőli traktus enfilade-jai maradtak meg. Az észak felé elhelyezkedő részek elaprózott alaprajzait megszüntették és egységes kiállítótereket hoztak létre.¹⁰ Mindenhol új táblás parkettát raktak le

⁷ A komplex kastély-, család- és kultúrtörténeti kiállítás kurátora a jelen sorok írója volt, ld.: Tóth Áron: *Átváltozások. A magyar Versailles három évszázad tükrében. „A fertődi Esterházy-kastély turisztikai célú fejlesztése” című GINOP-7.1.1-15-2016-00027 azonosító számú pályázati kiállítás forgatókönyve.* 2021. november 3. Aktualizálva: 2023. augusztus 24. EK Adattár, EKAd/184-2023.; A szakmai segítségért köszönetemet fejezem ki Bardi Terézia Annának, Fajcsák Györgyinek, Kövesdi Mónikának, Szőnyiné Szerző Katalinnak, Tompos Lillának, Vadászi Erzsébetnek és Várkonyi Gábornak.

⁸ Az építéstörténetről a legrelevánsabb publikációkat ld.: Ferenczy Károly: Adatok a fertődi kastély értékeléséhez. *Műemlékvédelem*, 5. 1961. 224–229.; Velladics Márta: Egy apró, ámde érdekes adat Fertőd építéstörténetéhez. *Soproni Szemle*, 50. 1996. 74–79.; Mócsényi Mihály: *Eszterháza fehérén-feketén*. CD-ROM melléklettel. [Budapest, 1998.]; Dávid Ferenc: Eszterháza belső terei. *Ars Hungarica*, 28. 2000. 73–95.; Dávid Ferenc: A fertődi Esterházy kastély történeti helyiségkönyve: funkciók és falburkolatok. *Ars Hungarica*, 30. 2002. 237–320.; Dávid Ferenc: A fertődi Esterházy kastély építéstörténete. Megjegyzések Mócsényi Mihály könyvének megjelenése után. In: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk. Vadas Ferenc. Budapest, 2004. 109–119.; Dávid, Ferenc: Nicolaus Jacoby (?): Eszterháza, Erweiterungsplan des Schlosses Eszterháza, 1774. *Arte Venustas. Studies on Drawings in Honour of Teréz Gerszi*. Ed. Czére Andrea. Budapest, 2007. 215–218.; Vadászi Erzsébet: *Magyar Versália*. Budapest, 2007.; Rostás Péter: „Was ihn euch würdig macht, macht mir ihn Wert!” A fertődi Esterházy-kastély restaurálása és enteriőrjeinek reprodukciói Budapesten és Bécsben a 19. század végén. In: *Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára*, II. Szerk. Szentesi Edit, Mentényi Klára, Simon Anna. Budapest, 2013. 231–246.; Rostás, Péter: Die Restaurierung des Schlosses Esterházy in Eszterháza und seine Interieursreproduktionen in Budapest und Wien am Ende des 19. Jahrhunderts. *Acta Historiae Artium*, 54. 2013. 73–93.; Mócsényi Mihály: *Eszterháza korszakai*. Fertőd, 2016.; Fajcsák, Györgyi: „Mulan at Eszterháza”. *The Lacquer Cabinets in the Collection at Eszterházy Palace*. Fertőd-Eszterháza, 2018.; Fajcsák Györgyi: *Pagodák, napernyők, buddhák. Chinoiserie falfestmények Eszterházán*. Fertőd-Eszterháza, 2019.

⁹ Bognár Gábor: Voit Pál 1945. augusztusi jelentése a nyugat dunántúli műgyűjtemények állapotáról. *Műemlékvédelmi Szemle*, 8, 1998, 1. 86–88.; Dávid 2002. i. m. 238–239.; Mócsényi 2016. i. m. 143.; Továbbá Porpáczy Aladár, az Esterházy-hitbizomány volt kertészeti vezetője családtagjainak szóbeli közlése Bardi Terézia Anna számára.

¹⁰ Dávid 2002. i. m. 238.

2. A rekonstruált hercegnéi sarokszalon, 2022. © Erős Erika

és az elkorhadt csapos gerendafödémeket vasbeton szerkezetekre cserélték ki. A faszervezetek mintegy nyolcvan százalékos felújításra szorultak. Ott, ahol meg lehetett őrizni a korábbi nyílászárók és fa falburkolatok, boiserie-k maradványait, újonnan faragott, de részleteikben az eredetitől némileg eltérő szerkezetekbe építették be őket. A színeket tompították, a megmaradt aranyozást tisztították, de új aranyozás helyett az aranyozandó felületeket csak okker színű krétával vonták be. A többi helyiséget egyszerűen bevakolták.¹¹ A nyílászárókra bronzöntvényeket, illetve bronzszínű fémszerkezeteket szereltek fel sokkal díszesebb és részletgazdagabb formákkal, mint amilyenek az eredeti fémszerkezetek voltak. Ráadásul a kétszárnyú ajtók rúdzárjait hibásan alakították ki: mindkét ajtószárnyra felszerelték őket.¹² A földszinten a hercegi lakosztály előszobáját, valamint a hercegnéi lakosztály sarokszalonját és hálósobáját, továbbá az emeleten a Mária Terézia-lakosztály előszobáját boiserie-be foglalt textiltapétával burkolták.¹³ Ezeknek a

¹¹ A felújítások 1957 és 1961 közötti első szakaszáról ld.: Kubinszky-Varga 1961. i. m.

¹² Kóbor Zsolt - Zágonyi Péter - Király Tamás: *Fertőd Esterházy kastély. Farestaurátori dokumentáció. Földszint Nyugati szárny erkélyajtók, belső ajtók és falburkolatok.* Szombathely, 2022. június. 12. EK Adattár, EKAd/173-2023.; Kóbor Zsolt - Zágonyi Péter: *Fertőd Esterházy kastély. Farestaurátori dokumentáció. I. emeleti erkélyajtók és belső ajtók.* Szombathely, 2022. július. 12. EK Adattár, EKAd/173-2023.; Kelemen Renáta: *A Fertődi Esterházy-kastély turisztikai fejlesztése című projekt „Múzeumi tömb” kivitelezésén belül a Hercegnéi lakosztály-földszint, 065.sz. helységben a fáburlatok és nyílászáró szerkezetek restaurálási dokumentációja.* Budapest, 2022. június-július. 6. EK Adattár, EKAd/174-2023.

¹³ Vidra Aladár - Nagy Szabolcs - Locsmándi Károly et al. (É. M. Győri Tervező Vállalat): *Kiviteli tervdokumentáció a fertődi v. Eszterházy kastély, középrész nyugati, szárny, földszint 059 sz. helység felújítási munkáiról.* Győr, 1966. február 24. MÉM MDK Tervtár, 3099.; Borsa Antal (É. M. Győri Tervező Vállalat):

fa falburkolatoknak a formái azonban köszönőviszonyban sem voltak az elpusztult boiserie-k kinézetével. Mindezek ellenére kijelenthető, hogy az új faragványokat és fém tartozékokat magas színvonalon kiviteleztek.

A boiserie-k pusztulásának köszönhetően fedezték fel az 1762 után eltakart, a kastélymag korai periódusához tartozó kínaizáló vagy chinoiserie falfestéseket. Ezek közül a földszinten a hercegnéi lakosztály előszobájának, valamint a hercegi lakosztály kandallós szalonjának és sarokszalonjának a falfestéseit restaurálták. Az utóbbi két helyiségben a boiserie maradványai is fennmaradtak, így több építési periódus vált láthatóvá.¹⁴ Az I. emeleti Albert szász-tescheni hercegi lakosztály egyik helyiségében szintén találtak kínaizáló falfestést, ezt azonban visszatartották.¹⁵

A fentiekben ismertetett felújítások után a jelen tanulmányban tárgyalt területen csak az 1990-es és a 2000-es években végeztek új kutatásokat.¹⁶ Az ezredfordulót

Fertődi v. Eszterházy kastély 071 sz. termének belső építész kiviteli tervdokumentációja. Győr, 1961. V. 15. MÉM MDK Tervtár, 3100.; Borsa Antal (É. M. Győri Tervező Vállalat): *Fertődi v. Eszterházy kastély 070 sz. termének belső építész kiviteli tervdokumentációja.* Győr, 1961. V. 15. MÉM MDK Tervtár, 3101.; Borsa Antal-Varga István (É. M. Győri Tervező Vállalat): *Műszaki terv a fertődi /volt Eszterházy/ kastély 147. sz. termének belső helyreállítási munkáihoz.* Győr, 1959. március 28. MÉM MDK Tervtár, 3104.

¹⁴ A kínaizáló falképeket Sárdy Lóránt és Hanély László restaurálta. Sárdy Lóránt: *Fertőd. Kastély 065. sz. földszinti helyiségében 1966–1967 évben folytatott al secco falkép, restaurálási munkálatainak fényképdokumentációja.* Budapest, 1968. MÉM MDK, Tervtár, 25174.; Sárdy Lóránt: *Fertőd, Kastély földszinti 053. sz. helyiségének restaurálási dokumentációja.* Budapest 1976. július 30-án. MÉM MDK Tervtár, 25250.; Sárdy Lóránt: *Fertőd, Kastély földszinti 053. sz. helyiségének restaurálási dokumentációja.* Budapest, 1976. MÉM MDK, Tervtár, 25750.; [Sárdy Lóránt]: *Utódokumentáció. Tárgy: Fertőd, v. Eszterházy kastély és földszinti termének falképei.* É. n. [1976.] MÉM MDK Tervtár, 25176.; A hercegi sarokszalon, a hercegi kandellos szalon és a hercegi háló belső kialakítását ld. Borsa Antal - Varga István (É.M. Győri Tervező Vállalat): *Kiviteli tervdokumentáció a fertődi (volt Eszterházy) kastély 054. sz. termének helyreállítási munkáiról.* H. n., é. n. MÉM MDK Tervtár, 3113.; Borsa Antal (Győr-Sopron megyei Tanácsi Tervező Iroda): *Átdolgozott tervdokumentáció Fertőd, volt Eszterházy kastély 052. számú terem helyreállítási munkáihoz.* Győr, 1969. VII. 25. MÉM MDK Tervtár, 8447.; A hercegnéi előszobát 2006-ban újra restaurálták, ld. Pintér Attila: *A fertődi Esterházy-kastély keleti szárnyában lévő chinoiseri falfestéssel díszített szoba helyreállítási munkálatai. Restaurátori dokumentáció.* 2006. EK Adattár, MAGAd/156-2015. Ugyanezt a dokumentációt ld. MÉM MDK Tervtár, 44046. [A továbbiakban ld. Pintér 2006b.]

¹⁵ A helyiség 1945 előtt öt kisebb szobára oszlott, jelenlegi állapotában a nyugati belső udvarba és az északi traktusba nyílik, a falfestést a keleti falon találták meg. Fajcsák 2019. i. m. 25, 34–35.

¹⁶ Az 1990-es években az épület vagyonkezelője a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem, majd 2000 és 2012 között a Műemlékek Állami Gondnoksága (MÁG) volt, amit 2007-ben Műemlékek Nemzeti Gondnokságára neveztek át. Ezt követően 2014-ig a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ (Forster Központ) kezelte a kastélyt, amiből 2014-ben vált ki az EK. A felméréseket ld. Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ (ÁMRK): *Fertőd, Esterházy kastély főépület. Állapotfelmérő építészeti dokumentáció.* 1994. EK Adattár, MAGAd/104-2015, MAGAd/105-2015.; Szabó Miklósné - Vargay Kornélia: *Faanyagvédelmi szakvélemény Fertőd, Esterházy-kastély - múzeumi épületszárny - összes beépített faanyagáról.* Sz-Favéd Bt., 1996. EK Adattár, MAGAd/140-2015.; Dávid Ferenc - Szébenyi Judit - Soós László: *A fertődi kastély cserépkályhái. Dokumentáció.* 1999. EK Adattár,

követően a belsőben a legnagyobb szabású beavatkozásnak a díszterek, tehát a nyári ebédlő, a sala terrena, a díszebédlő és az Apolló-terem teljes belsőépítészeti rekonstrukciója, valamint a főlépcsőház, a földszinti előtér és az I. emeleti Mária Terézia-lakosztály ún. porcelánoszobájának a restaurálása számított. Mindez a középrész II. emeletének a nyugati oldalán egy új lakosztály kialakításával egészült ki.¹⁷ Az itt tárgyalt felújítások által érintett területeken három helyen végeztek beavatkozásokat: újra restaurálták a hercegnéi előszobát, restaurálták a hercegi hálószoba mennyezetképeit és -stukkóit, valamint gombamentesítést végeztek a kínai lakk kabinetben és annak előterében.¹⁸

A fentiek alapján képet alkothatunk arról, hogy a kastély középrésze műemléki felújítások szempontjából milyen összetett problémát jelent. 2021 előtt a rekonstruált díszterekhez csatlakozó lakosztályok egyes helyiségeit egyfajta „neorokoko” boiserie burkolta, aminek azonban semmi köze sem volt az eredeti falburkolatokhoz, de kvalitatív munkának számított. Voltak olyan helyiségek, amelyekben a kínaizáló falfestéseket olyan későbbi boiserie-ekkel együtt mutatták be, amelyekben 18. századi és 1957 utáni elemek keveredtek egymással. Voltak olyan helyiségek is, amelyeket egyszerűen csak kifestettek. A területen tehát négy évszázadon átívelve több korszak üledékes kőzeteként rétegződött egymásra. A 2017-ben végzett szakági restauratori kutatások adtak lehetőséget arra, hogy – Rényi András szavaival élve – „*újra rákérdezzünk archívumok és könyvtárak táplálta tudásunk evidenciáira*”. A festőrestauratori kutatások során a hercegi lakosztály előszobájának északi és nyugati falán egy kék-fehér chinoiserie szekktőt tártak fel. Az Albert szász-tescheni hercegi lakosztály északi traktusában két szoba 18. századi falfestései kerültek elő. Az egyik ide csatlakozó helyiségben kitakarták a fentiekben már említett, korábban visszafedett kínaizáló falfestést. A belvederében pedig teljes egészében

MAGAd/4-2015. és MÉM MDK Tervtár, 43966.; Gálné László Judit – Bartos György: *Fertőd, Esterházy-kastély. A keleti patkószárny kutatása (II.), a főépület földszinti és I. emeleti wc-jének kutatása 2002. Kutatási dokumentáció.* ÁMRK, 2002. EK Adattár, MAGAd/13-2015.; Novák Judit: *A fertődi Esterházy-kastély előzetes festő-restaurálási kutatása. Restauratori elődokumentáció.* ÁMRK, 2002. EK Adattár, MAGAd/10-2015.; László 2003. i. m.; Baliga Kornél: *Fertőd-Eszterháza, Esterházy-kastély. Stukkófelmérés.* 2006. EK Adattár, MAGAd/103-2015.; Bartos György: *Fertőd, Esterházy-kastély belvederébe vezető lépcsőház szondázó felkutatása 2010. Kutatási dokumentáció.* 2010. EK Adattár, NGA/220-2015.

¹⁷ Az Apolló terem mennyezetfreskóját 2006-ban restaurálták, ld.: Pintér 2006a. i. m.; A felsorolt helyiségekben a 2009 és 2012 között végzett munkálatokhoz kapcsolódó dokumentációkat ld. az EK Adattárban és a MÉM MDK Tervtárban. Az ún. második hercegi lakosztály kialakítása a belvedere egykori nyugati lépcsőjéhez vezető helyiség falképeinek restaurálásával együtt 2015–2016-ban zajlott. A kapcsolódó dokumentációkat ld. az EK Adattárban (MAGAd/107-2015 és EKAd/28-2016). Terjedelmi korlátok miatt a dokumentumokat itt nem sorolom fel.

¹⁸ Pintér 2006b. i. m.; Pintér Attila: *Restaurálási dokumentáció a fertődi Esterházy kastély hercegi háló-jában végzett falképre restaurálási és aranyozási munkákról.* 2005. EK Adattár, MAGAd/46-2015. A MÉM MDK Tervtárának példánya (43956) 2017 januárjában – amikor az anyag még a Forster Központhoz tartozott – a 1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 1. alatti raktár beázása során megsemmisült; Dabronaki Béla: *Fertőd – Esterházy-kastély. A kínai lakk kabinet és előtere. A gombafertőzés elhárítási munkái. A falburkolatok restauratori kutatása és restaurálási terve.* 2008. EK Adattár, NGA/177-2015.

3. A Mária Terézia lakosztály előszobája: rekonstruált boiserie és az elpusztult, falkavadászatot ábrázoló pannókat felidéző vetítés, 2023. © Pazirik Kft.

feltárták a díszítőfestést.¹⁹ A szilikátrestaurátori kutatások a homlokzati nyílászárófülkék stukkói, a kályhafülkék, valamint a párkányok eredeti részleteinek és kiegészítéseinek a viszonyát tisztázták.²⁰ A kályhákat már korábban felmérték és eredeti helyüket lokalizálták, ezt a felmérést most aktualizálták.²¹ A 2017-ben végzett farestaurátori kutatásokat 2021-ben, a felújítások elkezdése előtt még kiegészítették, hogy pontosan elkülönítsék a nyílászárók és a boiserie-k 18. századi, illetve 20. századi részleteit.²²

¹⁹ Bendel Judit – Jeszeniczky Ildikó – Kemény Marianne – Novák Judit: *Fertőd, Esterházy-kastélyegyüttes. Főépület, középrész festő-restaurátori szondázó falkutatása. Kutatási dokumentáció.* Budapest, 2017. EK Adattár, EKAd/158-2018. 59-66., 148-190., 191-201., 214-224.; Brutyó Mária – Jeszeniczky Ildikó – Kemény Marianne – Novák Judit: *Fertőd, Esterházy-kastélyegyüttes. Szondázó festő-restaurátori kutatás a keleti íves összekötő szárnyban és a keleti gránátos házban, valamint kiegészítő kutatások a főépületben.* 2019. EK Adattár, EKAd/161-2023. 137-143.; A hercegi előszoba falfestésének első publikálását ld. Fajcsák 2019. i. m. 118-125., 197-198.

²⁰ Osgyányi Vilmos: *Fertőd, Esterházy-kastélyegyüttes. Főépület, középrész kő-restaurátori kutatás. Stukkó, műmárvány, kőfaragványok.* 2017. EK Adattár, EKAd/156-2018.

²¹ Dávid-Szebenyi-Soós 1999. i. m.; Dávid Ferenc – Szebenyi Judit – Soós László – Bodnár Gyula: *Fertődi kastély cserépkályhái. Restaurátori felmérés.* Budapest, 2017. EK Adattár, EKAd/157-2018.

²² Marjai Zoltán: „A fertődi Esterházy-kastély turisztikai felmérése” című projekt (azonosítószám: GINOP-7.1.1-15-2016-00027) keretében restaurátori kutatás (állapotfelmérés készítéstechnika meghatározása, szondázó kutatás és ezek szakági kutatási dokumentációban való kiértékelése). A fa alapú alkotórészek és azok fém tartozékai kutatási dokumentációja. MR Restart Restaurátorművész Kft., 2017. EK Adattár, EKAd/155-2018.; Marjai Zoltán: „A fertődi Esterházy-kastély turisztikai felmérése” című projekt (azonosítószám: GINOP-7.1.1-15-2016-00027) keretében restaurátori kutatás (állapotfelmérés készítéstechnika meghatározása, szondázó kutatás és ezek szakági kutatási dokumentációban való kiértékelése). A fa alapú

A restaurátori tendertervet a kutatások ismeretében aktualizált tervezési program alapján állították össze.²³ A felújítás eszmei alapját az képezte, hogy ott, ahol csak lehet, eredeti szerkezeteket és felületeket kell bemutatni. Eszerint nem csupán az 1945 előtti, hanem a II. világháború után készült és kvalitásosnak mondható részletek is „eredetinek” tekinthetők. 1945 és 2017 között ugyanis eltelt hét évtized, ami a kastély történetének immár szerves részét képezi. A tervezési program továbbá a rendelkezésre álló képi és írott forrásanyagból indult ki, ezért a helyiségeket három csoportba sorolta. Az elsőbe azok a helyiségek tartoztak, amelyek II. világháború előtti állapotát az 1894 és az 1941 között készült archív fotóanyag alapján rekonstruálni lehetett. A második csoportot azok a részlegesen rekonstruálható helyiségek alkották, amelyek boiserie-je ugyan rekonstruálható volt, de olyan elemek – például csak fekete-fehérben ismert pannók – is díszítették őket, amelyek rekonstrukciója kivitelezhetetlen lett volna. A harmadik csoportba azok a szobák tartoztak, amelyekről nem áll rendelkezésre vizuális forrás. Ezek a helyiségek egyszerű, kortárs múzeumi kiállítóterek lettek.²⁴

A hercegnéi lakosztály sarokszalonja és hálószobája rekonstrukcióját a szakrestaurátorokból és művészettörténészekből álló szakmai grémium, zsűri felügyelte.²⁵ A 19. századi selyemdamszt tapéta utánzatát fotók és analógiák alapján tervezték meg.²⁶ Az alapszövet törtfehér színét írott forrás említi.²⁷ Mivel a virágminta színezése kérdéses maradt, továbbá a költségvetés is szoros volt, a grémium úgy döntött, hogy nem kézzel szőtt hernyóselyemből, hanem nyomott mintás pamutzaténból gyártatja le a tapétát.²⁸ A visszafordíthatóság minden esetben alapvető kritérium volt, így amennyiben több információ előkerül az eredeti tapétáról, a másolatot hernyóselyemből is le lehet szőni.

alkotórészek és azok fém tartozékai kutatási dokumentációja. MR Restart Restaurátorművész Kft., 2019. EK Adattár, EKAd/162-2023.; A 2021-ben végzett kutatások eredményit a restaurátori dokumentációkba építették be, ld. Kóbor – Zágoni – Király 2022. i. m.; Kóbor – Zágoni 2022. i. m.; Kelemen 2022. i. m.; Erdei Barna: *Restaurálási dokumentáció. Fertőd Esterházy kastély földszint keleti szárny 068, 070, 071 terem nyílászárók restaurálása.* Hosszúhetény, 2022. EK Adattár, EKAd/175-2023.

²³ *A fertődi Esterházy-kastély turisztikai fejlesztése című projekt keretében restaurálási programterv és műleírás, tenderdokumentáció.* Reston Kft., 2017. EK Adattár, EKAd/159-2018. A tendertervet a kiegészítő kutatások fényében aktualizálták, ld. *A fertődi Esterházy-kastély turisztikai fejlesztése című projekt keretében restaurálási programterv és műleírás, tenderdokumentáció.* Reston Kft., 2019. EK Adattár, EKAd/163-2023.; A tervezési programot ld.: Tóth 2017. i. m.

²⁴ Tóth 2017. i. m. 46–47.

²⁵ A faburkolat rekonstrukcióját Valóczki Zsolt és Vitai Károly vezetésével (Stilfa-MI Kft.) végezték. A restaurátori felügyeletet Kóbor Zsolt és Zágoni Péter (Artárium Stúdió Kft.) látta el. A grémium tagja volt Tóth Áron, Vadászi Erzsébet művészettörténész, Budai Sándor farestaurátor, Marjai Zoltán Gyula farestaurátor és Erős Erika műemléki szakmérnök. A zsűrizéseken több alkalommal részt vett Veöreös András műemléki szakügyintéző és Bátonyi Péter művészettörténész (ld. 6. jegyzet).

²⁶ Hoover-Szabó Nóra textiltervező művész.

²⁷ Fajcsák 2018. i. m. 104.

²⁸ A tapétát a francia Lelièvre manufaktúra gyártotta le (gyártási kód: 28977). A Lelièvre-től az Esterházy család hercegi ága 1904-ben több tapétamintát is rendelt.

4. A restaurált hercegi háló, 2022. © Erős Erika

Ki kell térni rá, hogy az I. emeleten rekonstruálható az a szoba, amiben az Esterházy családi hagyomány szerint Mária Terézia királynő 1773. szeptember 1-jén és 2-án két éjszakát töltött. A rekonstrukció a büdzsé feszessége, valamint időkorlátok miatt nem valósult meg, holott az eredeti fa falburkolat mintegy negyven százaléka megmaradt. Köszönettel tartozom Bátonyi Péter művészettörténésznek, mert felhívta rá a figyelmemet, hogy az EK egyik külső raktárában őrzött boiserie-maradványok 18. századiak és köztük vannak az ún. Mária Terézia-hálószoba maradványai is.²⁹ Hozzám ugyanis az a téves információ jutott el, hogy ezek a maradványok a budapesti Vajdahunyad-várból származnak és a millenniumi kiállítás Esterházy-termeinek Schmidt Miksa-féle másolati falburkolatai, amelyeket az Iparművészeti Múzeum adott át az Esterházy-kastélymúzeum elődintézményének.³⁰ A kérdés tisztázását követően a falburkolatok felmérése megtörtént.³¹ A Mária Terézia-hálószoba elemei arra várnak, hogy egyszer majd vissza-

²⁹ Bátonyi Péter: Megállapítások a fertődi Esterházy-kastély központi szárnyának kérdéses eredetű falburkolati elemeivel kapcsolatban. In: *Fertőd-Eszterháza, Esterházy-kastély. Az ún. Mária Terézia-hálószoba (középrész, I. emelet, keleti oldal, 134. sz. sarokhelyiség) falburkolatai*. 2021. június-július. EK Adattár, EKAd/171-2023.

³⁰ Az Iparművészeti Múzeum 1974. november 17-én és 23-án két részletben valóban elküldte a Schmidt Miksa-féle boiserie-eket. Vadászi Erzsébet adta át nekem Szilágyi Kálmán ezügyben 1976. december 10-én Bak Jolánnak küldött levelét, amit ezúton is köszönök. Ld.: *Az Iparművészeti Múzeumból a fertődi Esterházy-kastélyba 1974 novemberében átszállított millenniumi falburkolati elemek*. EK Adattár, EKAd/172-2023. Eszterházában azonban nyoma sincs ezeknek a falburkolatoknak!

³¹ Kóbor Zsolt - Zágoni Péter: *Fertőd. Eszterházy kastély. Raktárban lévő faalapú értékek farestaurátori vizsgálata*. Szombathely, 2021. július. EK Adattár, ltsz. n.

6. A hercegi sarokszalon északi falát borító chinoiserie falfestés restaurálás előtt (fent) és után (lent), 2021–2022. © Tóth Áron

7. A hercegi előszoba 2017-ben feltárt chinoiserie falképeinek bemutatása, 2023. © Pazirik Kft.

szobája. Ezekben a helyiségekben ugyanis megvannak a 18. századi boiserie maradványai, mégpedig a sarokszalontól a hálószoba felé haladva egyre több eredeti részlettel.³⁶ Már említettük, hogy a sarokszalonban és a kandallós szalonban a fa falburkolatok mellett a korábbi, kínaizáló falfestéseket is restaurálták, ezért ezekben a szobákban több építési periódus látható.³⁷ A II. világháború utáni pótlásokat az eredetiektől némileg eltérő részletformákkal készítették el, a stáblécek és a faragások matt okkerfestést kaptak, aranyozott felületek pedig csak az eredeti részleteken figyelhetők meg. Mivel célunk a meglévő falburkolatok restaurálása volt, meg kellett őrizni a II. világháború utáni kiegészítéseket. Ezért viszont az okker felületeket nem aranyozták le és a pótlások felületét nem polirweisszel kezelték, hogy ne keltsék azt a hamis látszatot, mintha a II. világháború utáni toldások azonosak lennének a 18. századi részletekkel. A szerkezetek fa alapjait viszont úgy felületkezelték, hogy később rá tudják vinni a krétaréteget. A toldások és az eredeti részletek illesztései durvák voltak, ezeket összedolgozták. A megmaradt aranyozásokat megtisztították, a nem aranyozott kiegészítéseket pedig tisztítás után egy az aranyozáshoz sokkal jobban illő, selyemfényű okker színnel újra átfestették.³⁸ Az eredmény esztétikai szempontból a korábbinál sokkal egységesebb, befogadhatóbb lett, de a finoman meg-megcsillanó arany felületek a 18. századi részletekre is felhívják a figyelmet.³⁹ Az esztétikai egység megőrzése érdekében ezekben a szobákban a nyílászárókat is a fenti logikát követve restaurálták. A többi helyiségben a nyílászárók stábléceire és faragványaira poliment

³⁶ A sarokszalon falburkolatának 90%-a pótlás. Kóbor – Zágoni – Király 2022. i. m. 33, 38.

³⁷ Ld. 14. jegyzet.

³⁸ Kóbor – Zágoni – Király 2022. i. m. 45–46.

³⁹ A boiserie-k tondóiban lévő olajfestmények elpusztultak és a tondókat a II. világháború után kék színű szövetanyaggal töltötték ki. Ezt a szövetet a felújítás során a Rubelli cég sokkal neutrálisabb és elegánsabb anyagára cseréltük (Venezia Ruzante Avorio 19981–10).

8. Részlet a hercegi előszoba északi falának negatívban fennmaradt chinoiserie falfestéséről, 2023. © Erős Erika

és mixtion aranyozás került, az ajtók hibásan, mindkét szárnyra felszerelt rúdzárjait pedig kijavították és a fém lakatosszerkezeteket is felújították.⁴⁰

A munkálatok során felmerült, hogy a kandallós szalon keleti falának 2005-ben helyreállított töredék falburkolati elemeit újra be lehetne építeni.⁴¹ Ezt a felvetést a restaurátori zsűrik azért vetették el, mert a falon ott van a boiserie-nél korábbi építési periódust képviselő kínaizáló falfestés, aminek újbóli restaurálása és bemutatása szintén a célkitűzések közt szerepelt.

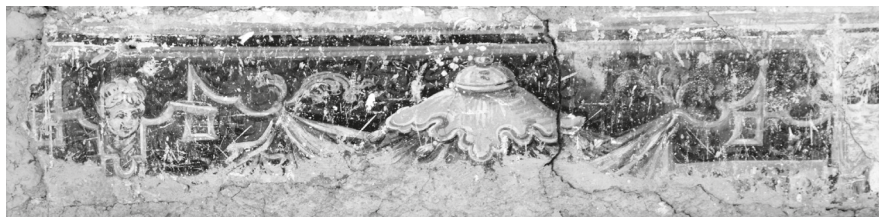
A szilikátrestaurálás koncepciója a fa- és fémrestaurátori programhoz igazodott, mivel a párkányok, valamint a homlokzati nyílászárók feletti kosárivek stukkódíszei a fa burkolati elemekhez kapcsolódnak. Ebből kifolyólag a hercegi lakosztály fent tárgyalt helyiségeiben a stukkók eredeti aranyozását csak konzerválták, a hiányzó aranyozást pedig sárga bólusz retussal helyettesítették. A többi szobában a stukkódíszeket ott, ahol szükséges volt kiegészítették, az aranyozást pedig az egész felületükön helyreállították. Így jártak el a kályhafülkékkel is, amelyek műmárványozott részeit újra polírozták.⁴² Meg kell jegyezni, hogy az archív fotókon látható mennyezeti stukkódíszeket nem rekonstruálták. Fennmaradt töredékeiket az EK egyik külső raktárában deponálták.⁴³ A későbbiekben születhet olyan döntés, hogy rekonstruálják őket.

⁴⁰ Erdei 2022. i. m.; Kóbor – Zágoni 2022. i. m.; Kelemen 2022. i. m.

⁴¹ Az elemeket Baliga Kornél újította fel, ld. Eszterháza elveszett falburkolata. *Népszava*, 2005. február 1. 6., EK Adattár, EKAd/69-2016. és Bátonyi 2021. i. m.; Kóbor – Zágoni – Király 2022. i. m. 45.

⁴² Osgyányi Vilmos: *Fertőd, Esterházy-kastélyegyüttes. Főépület, középrész kő-restaurátori feladatok. Stukkók, műmárványok, kőfaragványok. Záró dokumentáció.* Reston Kft., 2022. EK Adattár, EKAd/170-2023.

⁴³ Baliga Kornél: *Fertőd-Eszterháza, Esterházy-kastély. Stukkófelmérés.* 2006. EK Adattár, MAGAd/103-2015. A MÉM MDK Tervtárának példánya (43958) 2017 januárjában – amikor az anyag még a Forster Központ-hoz tartozott – a 1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 1. alatti raktár beázása során megsemmisült.

9. A Mária Terézia-háló északi ajtajának szupraportja alól előkerült töredék, 2021.

© Erős Erika

A kályhák statikai megtartásán és esztétikai megjelenésén is javítani kellett. Szükséggé vált a korábbi belső átgyipszelések és más szakszerűtlen megerősítések eltávolítása. Szigorúan a múzeumi restaurálás elveit követve nagyon ügyeltek a reverzibilitásra. Fontos volt, hogy az esztétikai helyreállítás ne fedje el a készítéstechnikából, valamint az évszázados sérülésekből, kopásokból adódó patinát.⁴⁴ A korábbi kutatásokra támaszkodva mindenhová, ahová csak lehetett, az 1945 előtt ott álló kályhát helyezték el.⁴⁵ Mivel a földszinten a hercegi lakosztály előszobájában, valamint az emeleten a déli traktus teljes enfilade-jában, tehát a Mária Terézia-hálósobában, az előtte lévő előszobában, valamint az Albert szász-tescheni hercegi lakosztály előszobájában és hálósobájában lévő kályhák elpusztultak, archív fotók és analógiák alapján készített rekonstrukciókkal kellett pótolni őket.⁴⁶

A fentiekben már kitértem rá, hogy a földszinten a hercegi lakosztály előszobáját, valamint a hercegnéi lakosztály sarokszalonját és hálósobáját, továbbá az I. emeleten a Mária Terézia-lakosztály előszobáját a II. világháború után boiserie-be foglalt textiltapétával burkolták, de ezek színvonalas kivitelezésük ellenére még csak nem is emlékeztettek az elpusztult falburkolatokra.⁴⁷ Mivel azonban a II. világháború utáni műemléki beavatkozások megtartása is fontos alapelv volt, a hercegnéi hálósobában és a Mária Terézia-lakosztály előszobájában lévő boiserie-t más helyiségbe helyeztük át, az előszobában pedig még az 1959-ben készült mennyezeti stukkódíszet is megtartottuk. Az előszobából a boiserie a lakosztály egyik másik helyiségébe, az ún. Mária Krisztina-szobába került. A hercegnéi sarokszalon boiserie-je pedig az Albert szász-tescheni hercegi lakosztály hálósobájában kapott új helyet.⁴⁸ Az aranyozott nyílászárók környezetében fehérre festett stáblécek és faragványaik utalnak arra, hogy nem 18. századi elemek és sosem aranyozták őket. Textiltapétájukat viszont kicseréltettük: mindkettőbe olyan bíbor színű damaszt tapétát húztunk, aminek a mintája megegyezik az Albert szász-tescheni hercegi lakosztály hálósobájának 1945 előtti drapériamintájával.⁴⁹

⁴⁴ Czifrák László (Consall Team Kft.): *Fertőd – Esterházy kastély XVIII. századi kályhaegyüttesének restaurálási megvalósulási dokumentációja*. Budapest, 2022. augusztus 4. 5. EK Adattár, EKAd/169-2023.

⁴⁵ Dávid – Szabó – Soós 1999. i. m.; Dávid – Szabó – Soós – Bodnár 2017. i. m.

⁴⁶ Czifrák 2022. i. m. 166–186.

⁴⁷ Ld. 13. jegyzet.

⁴⁸ A lebontott tapétákból megmentett mintadarabokat deponáltuk.

⁴⁹ A Lelièvre manufaktúra Damas Orion – Rubis 4120-04 jelzésű vörös alapon vörös mintás kevert pamutselyem anyaga. A minta XIV. Lajos-kori.

10. Három falfestés-periódus bemutatása az Albert szász-tescheni hercegi lakosztály északi traktusának előterében, 2023. © Pazirik Kft.

Fel szeretném hívni rá a figyelmet, hogy a kiállítási szövegek minden alkalommal tájékoztatják a látogatókat, ha rekonstrukciót, vagy 20. századi elemet látnak.

A falfestések restaurálása a többi szakági restauráláshoz hasonló alapelvek mentén zajlott. A hercegi kandallós szalon, a hercegi sarokszalon és a hercegnéi előszoba korábban restaurált kék-fehér chinoiserie képeit újra restaurálni kellett. Az esztétikai helyreállítás során a 18. századi festésrétegek mellett a későbbi kiegészítések lehető legnagyobb mértékű megtartása is prioritásnak számított, a restaurált részeket az eredeti részletekkel együtt egységként kezelték. Mivel azonban több helyen színüket tekintve és formai szempontból is eltértek az eredeti festéstől, a restaurátorok híg vakolat ecsettel való felhordásával az eredeti felülethez illesztették őket.⁵⁰ A hercegi kandallós szalon keleti falán egy korábban befalazott ajtónyílást is kibontottak, a falkép újabban előkerült töredékes részleteit pedig konzerválták. A sarokszalon falképén több formai korrekciót is el kellett végezni, mivel az 1976-os restaurálás során metszetelőképeiket még nem ismerték és a formai kiegészítéseket több helyen hibásan végezték el.⁵¹ A hercegnéi előszoba falfestésein végzett korábbi beavatkozások több problémát is okoztak, nevezetesen olyannyira átfestették őket, hogy a 18. századi felületről már semmit sem lehetett látni, továbbá nagy területeket akrillal kentek át, ami csak alkoholos kezeléssel soványítható le, de ez a módszer az alatta lévő eredeti rétegeket is roncsolja.⁵² Ennek eredményeként az a döntés született, hogy a falképeket csak tisztítják és minden falon nyitnak egy-egy kutatóablakot, hogy a 18. századi réteget is láthatóvá tegyék.

⁵⁰ A restaurálás teljes körű leírását ld.: Kiss Virág Glória: *Restaurálási dokumentáció. Fertőd, Esterházy-kastély*. 2022. május 30. EK Adattár, EKAd/181-2023.

⁵¹ A metszetelőképekről ld.: Fajcsák 2019. i. m. 98–117.

⁵² Kiss 2022. i. m. 81.

11. Részlet a belvedere restaurált falfestéséről, 2023. © Eszterháza Központ

A hercegi lakosztály előszobájának északi és nyugati falán 2017-ben feltárt kék-fehér chinoiserie szekko restaurálása eltért a korábbiaktól. A kép eredetileg törtfehér alapfelülete ugyanis olyan mértékben elszennyeződött, hogy a koszréteget nem lehetett eltávolítani, hanem csak enyhíteni lehetett rajta. A tisztítás ezért nem tárta fel az eredeti színezést. A 18. században az alakok megrajzolásához kétféle kék színt használtak, amiből a világosabb elpusztult, kipergett, helyét csak a koszréteg körvonala őrizte meg. A sötétebb kék szín is nagyon megkopott. A falfestés ennek következményeként mintegy negatív képként maradt fenn. A restaurálás célja a lehetőségekből kiindulva az volt, hogy a hiányok okozta zűrzavart megszüntessék és létrehozzanak egy értelmezhető, egységes felületet. A háttér egységesítését temperával és akvarellal végezték el, a figurákat viszont – minimálisan – pasztellel egészítették ki, ami biztosította a reverzibilitást. A festés így kopottságában látható, ami a negatív formákkal együtt maradandó esztétikai élményt nyújt.⁵³

A középrész területén több falfestés töredékességét konzerválták és csak a szükséges minimális retust alkalmazták rajtuk. Így jártak el az Albert szász-tescheni lakosztály egyik kiállítóterének keleti falán lévő, már említett kinaizáló képpel, valamint a Mária Terézia-hálószoba északi ajtajának szupraportja alól 2021-ben előkerült töredékkel, ami nagy valószínűséggel a kastélymag egyik korai építési fázisához köthető.⁵⁴

⁵³ A restaurálás részletes ismertetését ld.: Pétervári Liliróza (szül. Selmeczi Anna) – Gedeon Gergely Péter: *Restaurálási dokumentáció. Fertőd, Esterházy-kastélyegyüttes hercegi lakosztály. Chinoiserie falfestéssel díszített hercegi előszoba 059-es helyiség.* 2022. EK Adattár, EKAd/178-2023.

⁵⁴ Gedeon Gergely Péter – Hutóczki Vivien – Pétervári Liliróza: *Restaurálási dokumentáció. Fertőd, Esterházy kastélyegyüttes, főépület, középrész Albert szász-tescheni hercegi lakosztály 154-es helyiség –*

12. Orosz felirat 1944-45-ből a belvedere falán, 2023. © Eszterháza Központ

Az Albert szász-tescheni hercegi lakosztály északi traktusának előterében három 18. századi falfestés-réteg került elő. A legelső, rózsaszínes összhatású, női büsztöket ábrázoló réteg a középrész átellenes oldalán, a Mária Terézia-lakosztály porcelánaszobájában látható festéssel analóg. A második, zöldes színvilágú, virágfüzérekkel álló réteg a főlépcsőház falfestésével azonos. A legfelső réteg világos, zöldes alapszínű faltükrökkel és zöld babérlevélből komponált keretelésből áll. A helyiségben mindegyik réteg töredékes megőrzésére lehetőség nyílt. Mivel a szoba keleti részén a legelső rétegből maradt fenn nagyobb összefüggő felület, ott azt lehetett bemutatni, a két felső réteg pedig a nyugati részen látható.⁵⁵ Az előtérből nyíló kis szobában a legelső és a második réteg maradt fenn. Mivel itt a második réteg sokkal nagyobb területeken megvolt, mint az alsó, továbbá a szomszédos helyiségben az alsó réteg látható, az a döntés született, hogy a második réteget ki lehet retusálni, az alsó réteget pedig helyenként, kutatóablakokon keresztül lehet bemutatni.⁵⁶

Kiállítótér. 2022. június 27. EK Adattár, EKAd/180-2023.; Pétervári Liliróza – Gedeon Gergely Péter: *Festő-restaurátori dokumentáció a Fertőd, Esterházy-kastélyegyüttes főépület, középrész 134-es szoba falképtörödek állagmegóvásáról.* 2022. augusztus 5. EK Adattár, EKAd/177-2023.

⁵⁵ Hutóczki Vivien – Gedeon Gergely Péter: *Restaurálási dokumentáció. Fertőd, Esterházy kastélyegyüttes, főépület, középrész Albert szász-tescheni hercegi lakosztály 153-as helyiség - Előszoba.* 2022. EK Adattár, EKAd/179-2023.; A helyiség déli falából egy korábban befalazott ablakot is kiszabadítottak, ld. Novák Judit – Erős Erika (Aquamont Mérnökiroda Kft.): *Fertőd, Esterházy-kastély. Részleges falkutatás dokumentációja.* 2021. február-március. EK Adattár, EKAd/185-2023.

⁵⁶ Horváth Ferdinánd – Mogyorósi Fanni: *Fertőd, Esterházy-kastélyegyüttes főépület, középrész, I. emelet: Albert szász-tescheni hercegi lakosztály előtér „157”-es szoba. Festő-restaurátori dokumentáció.*

A belvedere ugyan egyetlen lakosztálynak sem része, mégis érdemes néhány szóban kitérni a restaurálására. A 20. században a falfelület teljes területét befedő, lugast ábrázoló díszítőfestést vékony meszeléssel takarták el, amire a megszálló Vörös Hadsereg orosz nyelvű feliratokat, jelszavakat festett. A restaurátori zsűriken az a döntés született, hogy a meszelést olyan módon kell eltávolítani, hogy az orosz nyelvű feliratok ne sérüljenek, valamint az esztétikai helyreállítás során integrálni kell őket az összképbe. Mindez az összes restaurátori szakágra érvényes, feljebb vázolt alapelvekből következett. Mivel a díszítőfestés motívumrendszeréből adódóan a hiányokat ki lehetett következtetni, a falképet eredeti állapotába lehetett visszaállítani, természetesen úgy, hogy a kiegészítések némi odafigyeléssel felismerhetőek legyenek.⁵⁷ A belvedere tehát annak ellenére, hogy kortárs építészeti elemek dominálják részlegesen rekonstruált térként értelmezhető.

2021–2022-ben Eszterházán egy nagyon összetett feladatot kellett megoldani. Egyrészt meg kellett őrizni az összes történeti réteget, az összes üledéket, ami a kezdetektől a 21. századig egymásra rakódott. Másrészt a korábbinál harmonikusabb, helyenként egységesebb esztétikai képet kellett kialakítani. A munkában résztvevő szakemberek gondosan ügyeltek arra, hogy a fentiekben ismertetett műemléki felújítás során megvédjék és integrálják mindegyik történelmi korszak emlékeit, miközben újabbakkal gazdagítják a kastélyt.

2022. június 25. EK Adattár, EKAd/182-2023.

⁵⁷ Az eljárást részletesen ld. Novák Judit – Gedeon Péter – Pétervári Liliróza – Hutóczki Vivien – Mauks Zoltán – M. Dittrich Csilla: *Restaurálási dokumentáció Fertőd, Esterházy kastélyegyüttes főépület, közép-rész Belveder (3. emelet) barokk falfestés teljes restaurálása*. 2022. június. EK Adattár, EKAd/183-2023.